

Komentar in karta: 2/43

SLA V149.01 'lonec'

Jožica Škofic

1. Gradivo

Za pomen 'posoda valjaste oblike za kuhanje', knj. *lōnec* (*ó*), je najpogostejše poimenovanje *lonec*: v T278, kjer se leksem *pisker* uporablja še redko, je verjetno prevzet iz knjižnega jezika, v T275 in T241 je označen kot novejši oz. knjižno ob leksemu *pisker*; v gorenjskih točkah T195 in T198 je pogosto zapisan s pridevnikom »ljubenski« po kraju Ljubno na Gorenjskem, kjer so izdelovali glineno posodo. Redkeje je zapisana manjšalnica *lonček* (npr. v T382). Pogost je tudi leksem *pisker* (v T069 kot 'lonček', v T108 z označevalnikom staro ob leksemu *lonec*, v T278 z označevalnikom redko). Za T242 je zapisano, da tam razlikujejo med poimenovanjema *pisker* 'kovinski (plehnati) lonec' in *lonec* 'glineni lonec', podobno je tudi za T300 leksem zapisan v besedni zvezi »prsten pisker«; v T272 je *pisker* »železna posoda za kuhanje«, *lonec* pa »lončena posoda za kuhanje«, medtem ko je v T232 *pisker* »železen in prsten«. V T109 in T154 je ob leksemu *lonec* zapisano še poimenovanje *kozica* (v T154 s pojasnilom, da gre za nizko posodo). Za T001, T002, T003 in T012 je zapisano, da je *pikelej* 'majhen, otroški piskerc'.

Za T378 so navedena še naslednja poimenovanja za različne oblike in velikosti loncev: *krop'jača* 'velik lonec', *k'ró:pŋca* 'srednje velik lonec za kuhanje prašičem', *'pintjak* in *ti 'malj* '*pisker* 'manjši lonec za mleko'. Za T415 so v gradivu navedeni še drugi leksemi za lonec in druge vrste posode: *'pi:skər*, *čər'pi:je*, *'xɛfʃ*, *'xɛ:ferli*, *'pa:na*, *'pi:skeli*, *kast'ro:la*, *'ri:ja*, *'ra:iŋgla*, *s'le:da*, *'pi:skəl*, *'ša:lca*, *ta'li:r*, *t'rɪŋk'la:zʃ*, *g'laš*, *pərko'wa:ɹuka*, *'šɛ:fla*, *ri'bɛ:žʃ*, *p'rɛ:tʃ*, *'ro:gla*, *'ki:bla*. Ta poimenovanja niso kartirana.

2. Morfološka analiza

lonec < **lon-ɔc-ɔ* 'glineni lonec, glinena skleda'

lončič < **lon-ɔč-ič-ɔ*

lonček < **lon-ɔč-ɔk-ɔ*

pisker < *(*piskr*)-ɔ, verjetno iz srvnem. *phister*, *phistrīne* 'pekarna' s pomenskim razvojem ≥ 'peč (za peko kruha)' ≥ 'pekač (za peko kruha)' ≥ 'lonec'

piskrič < *(*piskr*)-ič-ɔ

piskrček < *(*piskr*)-ɔč-ɔk-ɔ

pikelej, nejasno, morda *(*piskrl*)-ej-ɔ

kozica < **koz-ic-a* ← **koz-a* 'žival' in 'različne rogovilaste priprave, ogrodja'

črepak < **čerp-ɔk-ɔ* ← **čerp-ɔ* 'črepinja, lončena posoda'

svinjšček < **svinɔj-ɔšč-ɔk-ɔ* ← **svin-i* 'svinja', rod. *svin-ɔj-ɛ*

kropnjača < **krop-ьń-ač-a* ← **krop-ь* 'vrela voda'
repnjak < **rěp-ьń-ak-ь* ← **rěp-a* 'repa'
krepa < *(*krep*)-a ← furl. *crepe* 'lobanja, črepinja'
marmita < *(*marmit*)-a ← it. *marmitta*, furl. *marmita* 'kotel'
labuška < *(*labuš*)-ьk-a ← madž. *lábás* 'kozica, ponev'
broncin, nejasno, verjetno v zvezi z it. *bronzino* 'bakren'
ranjglja < *(*rańgl*)-a, verjetno v zvezi z nem. *Rändel* 'majhen rob; nabreknjeni del obdelovanca' z narečno slovensko disimilacijo $nd \geq ng$
ranjgljica < *(*rańgl*)-ic-a
dukja, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *marmita* v T060, *svinjšček* 'svinjski pisker' v T300, *črepak* 'ubiti lonec' v T302, *labuška* v T401, *kropnjača* v T370, *krepa* 'posoda' v T159 in *broncin* 'lonec z ročem' v T126.

Kot enkratnici s *piskr-* sta kartirana leksema *piskrček* v T219 in *piskrič* v T372. Kot enkratnica z *ranjglj-* je kartiran leksem *ranjgljica* v T414 (z opombo, da gre za pomen 'vrsta lonca (kozica)').

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *ranjglja* v T372 in T408 'posoda za kuhanje' ter enkratnici *repnjak* v T370 in *dukja* (*dukel?*) v T372.

4. Uporabljena dodatna literatura

Dolžan Eržen 2013; Koletnik 2008; Koletnik 2015b

5. Primerjaj

SLA: V150.01 in V469.01 *kotel* (2/44); OLA: 1171; ALE: /; SDLA-SI I: 346; ALI: 440; ASLEF: 2682; HJA: 771; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Lonec oz. pisker je posoda trebušaste ali valjaste oblike za kuhanje, gretje, shranjevanje živil in podobno. Do postopnega uvajanja zidanih in nato prenosljivih štedilnikov so kuhali na odprtih ognjiščih ali v zaprti (krušni) peči. Sprva so uporabljali trebušaste lončarsko izdelane lonce iz žgane gline, od konca 19. stoletja so bili v rabi manj trebušasti industrijsko izdelani litoželezni lonci (pogosto z ozkimi uhlji), ki so imeli notranjost prelito z emajlom. Obe vrsti loncev so po ognjišču in v peči gospodinje premikale z *burklami* ob pomoči podpornega lesenega valjčka. Lončene in železne lonce so potujoči piskrovezi prepletali z žico, da so postali odpornejši in jim podaljšali življenjsko dobo. Lončeni in litoželezni lonci so ponekod še v rabi, zlasti za pripravo hišnih specialitet. Od konca 19. stoletja so se vzporedno z razvojem zidanih štedilnikov uveljavili valjasti emajlirani lonci s pokrovkami (tovarno emajlirane posode v Celju je leta 1894 ustanovil Adolf Westen, po 2. vojni EMO Celje). Poznane

so tudi nekatere posebne oblike loncev (npr. ekonom lonec, tj. lonec, v katerem se pod zvišanim pritiskom živilo hitro skuha).

Prim.: SEL 2004

7. Skica

